

ПРОБЛЕМИ ТА ШЛЯХИ ВДОСКОНАЛЕННЯ ІНВЕСТИЦІЙНИХ ПРОЦЕСІВ НА ПІДПРИЄМСТВАХ ВУГІЛЬНОЇ ГАЛУЗІ УКРАЇНИ

© Партин Г.О., Кривецький І.О., 2012

Розглянуто сучасний стан інвестиційних процесів у вугільній галузі України, визначено основні джерела фінансового забезпечення інвестування коштів у розвиток вугледобувних підприємств та умови їх ефективного використання.

Ключові слова: інвестиції, інвестиційні процеси, вугільна галузь, фінансове управління.

H. Partyn, I. Kryvezkyj
Lviv Polytechnic National University

PROBLEMS AND WAYS OF IMPROVING THE INVESTMENT PROCESS IN THE COAL INDUSTRY OF UKRAINE

In this article we conducted an overview of the current state of investing processes in Ukrainian coal industry, identified main sources of financial investing in the development of coal mines and the conditions of their effective use.

Keywords: the investment, the investment processes, the coal industry, the financial management.

Постановка проблеми. Упродовж останніх років у вугільній галузі України спостерігається накопичення проблем, які уповільнюють її розвиток, ускладнюють формування конкурентного ціноутворення на ринку вугілля, перешкоджають налагодженню ефективних міжгалузевих зв'язків між енергетичним та металургійним комплексами, що стає загрозою енергетичній безпеці держави. Запорукою зменшення залежності України від імпорту нафти, газу та ядерного палива є розвиток вугільної галузі, оскільки промислові запаси вугілля здатні повністю забезпечити потреби паливно-енергетичного комплексу нашої держави.

Вугільна промисловість України як базова галузь, що формує засади енергетичної безпеки національної економіки, протягом останніх десятиліть перебуває у складному стані. Основними причинами такої ситуації разом з ускладненням гірничо-геологічних умов видобутку вугілля є незадовільний стан техніко-технологічної бази підприємств галузі й низький рівень відтворювальних процесів. Щоб подолати ці негативні тенденції, необхідно змінити існуючі механізми реалізації інвестиційних процесів й забезпечити на цій основі економічний розвиток вугільної промисловості [1].

Особливого значення набуває проблема фінансового оздоровлення вугледобувних підприємств на основі залучення інвестиційних ресурсів із врахуванням особливостей їхнього фінансово-економічного стану.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Проблемі управління процесом залучення інвестицій присвячено багато наукових праць українських і зарубіжних учених, зокрема О. Амоші, А. Кабанова, Л. Стариченко, М. Деревичко, М. Чумаченка, які підкреслюють, що без розроблення ефективної політики залучення інвестицій неможливо підвищити конкурентоспроможність економіки, здійснити прогресивні зміни в її структурі та інтегруватися в світове економічне співтовариство [2].

Питання оцінювання ефективності формування та використання потенціалу підприємств вугільної галузі розглядали О. Градов, Ю. Донець, Е. Лапін, Л. Квятковська, Л. Ревуцький, І. Рєпіна, Т. Кібук. Науковці П. Фомін та М. Старовойтов розробили власну методику оцінювання потенціалу вуглевидобувного підприємства.

Розвиток приватизаційних процесів у вугільній галузі охарактеризовано у роботах Л. Анастасєвої, В. Гадецького, Є. Зайденварга, Д. Зашихіна, В. Зикова, Ю. Малишева, О. Притики, Т. Петровської, В. Полтавця, Є. Ромашина, Н. Хроменка, О. Черновалова, А. Чиликіна та багатьох інших авторів [3].

Аналіз опублікованих праць і практика господарської діяльності засвідчують, що потребує подальших досліджень питання визначення ефективних джерел і методів залучення та раціонального використання інвестиційних ресурсів вугільних підприємств у сучасних умовах господарювання.

Цілі статті. Мета роботи – аналіз основних джерел залучення коштів для здійснення інвестицій у вугледобувні підприємства та обґрунтування порядку їх використання залежно від рівня інноваційного потенціалу підприємств вугільної галузі України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основними факторами, які визначають можливість і необхідність орієнтації України на видобування вугілля як вітчизняного стратегічного енергоресурсу, є існуюча структура і обсяги власних паливно-енергетичних ресурсів. В Україні у достатній кількості є лише природні запаси вугілля, які відповідають 250–400 рокам видобування. У вугільній промисловості функціонує 167 шахт і 3 розрізи різних форм власності, з них 10 шахт перебувають частково у державній та приватній власності, 10 – повністю у приватній власності, 4 – підприємства передані в оренду, 20 – державні акціонерні компанії і 123 – державні підприємства. У паливно-енергетичному балансі України вугілля за значенням посідає друге місце після природного газу (41 % та 19 % відповідно). Товарне вугілля переважно використовують в Україні – ТЕС (40,4 %), металургія (37,9 %) та житлово-комунальні підприємства (11,1 %). У структурі палива для ТЕС вугілля займає 53 %.[5]. Високий попит на вугілля в Україні підтримується за рахунок нижчої відпускної ціни, порівняно з природним газом і нафтою. В перерахунку на 1 т умовного палива нинішня ціна вугілля в 1,3 раза менша від ціни природного газу. Однак прорахунки в ціновій політиці зумовили те, що сьогодні середня ціна вугілля є нижчою від рівня, необхідного для відшкодування витрат вугільної галузі, а відтак існує потреба у дотаціях з державного бюджету.

Споживання вугільної продукції в Україні визначається двома пріоритетними напрямками: для виробництва коксу та електричної енергії, що становить 78,3 % від загального обсягу вуглевидобутку. Крім того, вугілля потребують комунальне господарство, промислові підприємства тощо. Прогнозні запаси вугілля в Україні становлять 117,5 млрд. т, зокрема 56,7 млрд. т – розвідані запаси, з них енергетичних марок – 39,3 млрд. тонн. Балансові запаси вугілля на діючих шахтах дорівнюють 8,7 млрд. т, з яких 6,5 млрд. т промислових запасів, серед них майже 3,5 млрд. т. (54 %) – енергетичне вугілля. Тенденції розвитку металургії, електроенергетики, інших галузей матеріального виробництва та соціальної сфери зумовлюють зростання попиту на вугілля. Для істотного підвищення вуглевидобутку в Україні можуть бути задіяні 67 резервних ділянок із запасами 13,1 млрд. т. з можливою потужністю видобутку 124,9 млн. т. вугілля на рік. У вугільній галузі актуальною залишається проблема ефективного використання родовищ. Складні гірничо-геологічні умови, недосконалі планувальні рішення та недостатній технічний і технологічний рівень вуглевидобутку зумовлюють істотні втрати вугілля під час відпрацювання покладів, які перевищують 15 %. Зовнішні джерела вуглезабезпечення зумовлені недостатніми обсягами видобутку коксівного вугілля вітчизняного виробництва та високим вмістом сірки в ньому, а також дефіцитом вугілля для потреб українських ТЕС. Основним постачальником вугілля є Росія (майже

97 %). Споживачами імпортованого коксівного вугілля є підприємства металургійного комплексу України, енергетичного (ТЕС) та підприємства інших галузей промисловості.

Через недостатні обсяги капітальних вкладень у вугільну промисловість Україна має найстаріший серед країн СНД шахтний фонд, а його прискорене старіння призвело до формування негативного балансу виробничих потужностей. Зниження потужностей набуло сталої тенденції, яка стає катастрофічною. Майже 96 % шахт понад 20 років працюють без реконструкції. Через повільну реструктуризацію галузі функціонує значна кількість дрібних і середніх збиткових та неперспективних шахт. Загрозливих масштабів набуло зношення активної частини промислово-виробничих фондів галузі. Із семи тисяч одиниць основного стаціонарного устаткування дві третини цілком відпрацювали свій нормативний термін експлуатації і потребують негайної заміни [6].

Згідно із класичною теорією, основним елементом у процесі управління інвестиціями є пошук надійних джерел для фінансування інвестицій. Саме тому важливим фактором стабільної роботи вугільних підприємств в Україні є забезпечення їх надійного фінансування на основі здійснення інвестицій у вугільні шахти, джерелами яких можуть бути державні капіталовкладення, власні кошти підприємств, кошти галузей, які зацікавлені у вугільній сировині, заощадження населення, кредити банків, фінансовий лізинг тощо. Однак, сьогодні фінансування вугільної галузі здійснюється вкрай недостатньо і переважно за рахунок коштів державного бюджету.

Державна підтримка вугільної галузі в Україні надається для покриття виробничих витрат та витрат на реструктуризацію галузі й пом'якшення соціально-екологічних наслідків виробництва. Це негативно впливає на економічні стосунки учасників ринку. Оскільки виробники вугілля та основні його споживачі впевнені у готовності держави компенсувати будь-які виробничі втрати, ні виробники, ні споживачі не зацікавлені у створенні ринкових відносин, а відтак позбавлені вкрай важливого стимулу щодо підвищення ефективності та зменшення виробничих витрат.

З 2006р. – 2010 р. в Україні значно зріс обсяг державних дотацій у вугільну галузь – на 7,93 млрд. грн., або на 186 % (див. рис. 1). Водночас обсяги видобутку вугілля скоротилися на 15,61 млн. т, або на 33,64 % (див. рис.2).

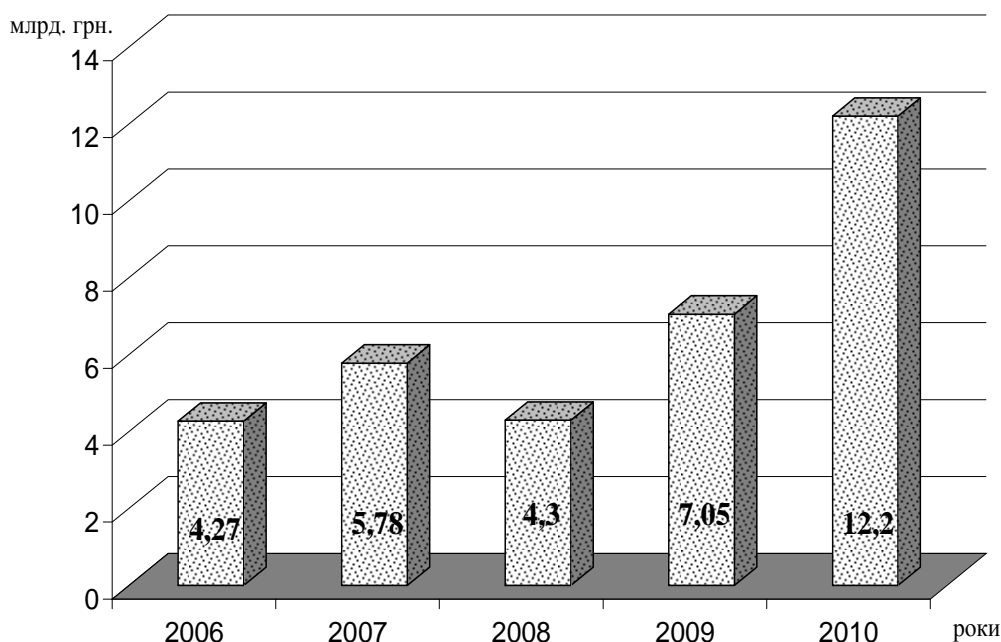

Рис. 1. Обсяг державних дотацій у вугільну галузь України за 2006–2010 роки [5]

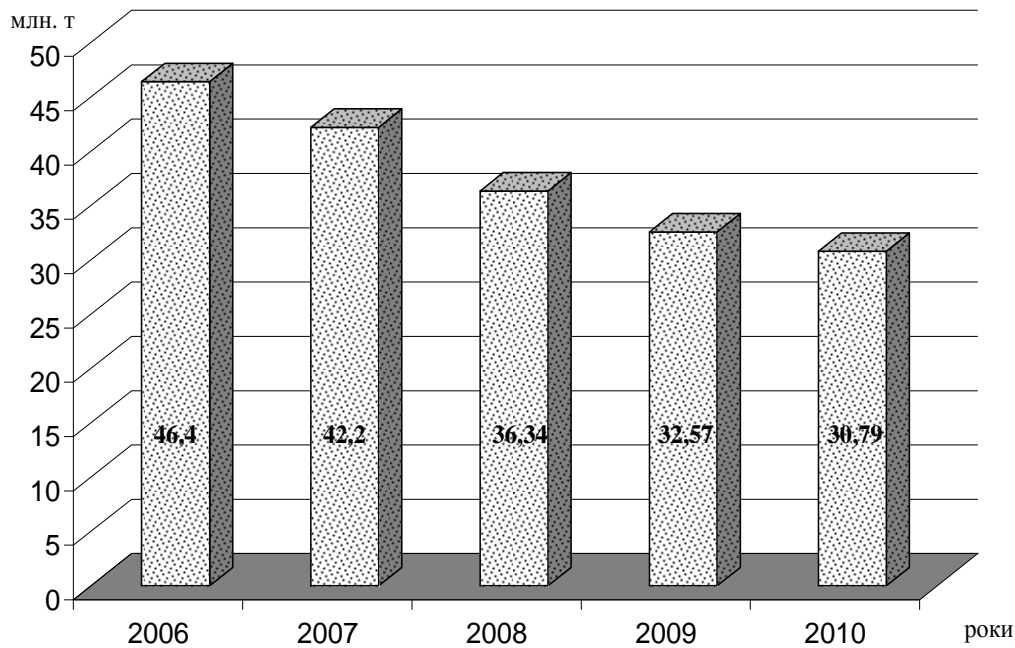
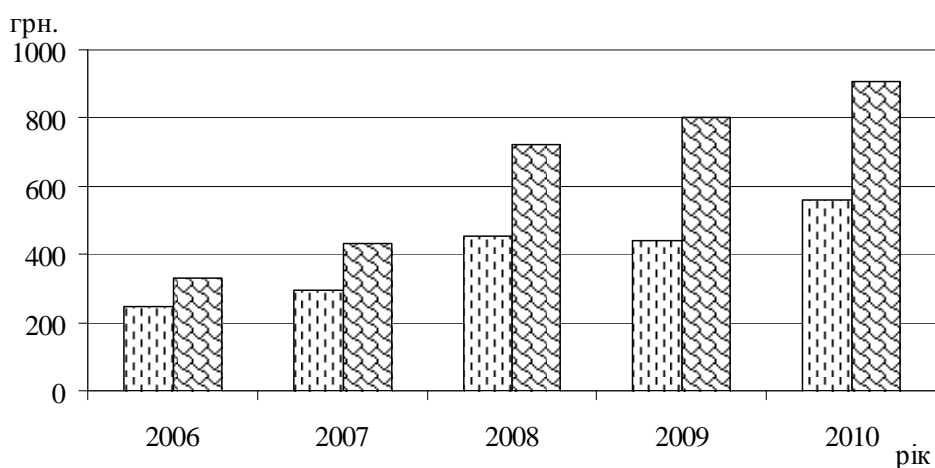

Рис. 2. Обсяг видобутку вугілля на підприємствах України за 2006–2010 роки [5]

Як показав аналіз, незважаючи на те, що обсяги державної підтримки щорічно збільшуються, економічне становище українських вугледобувних підприємств істотно не поліпшується. За умов збереження зазначеної тенденції і посилення негативних впливів зовнішнього і внутрішнього середовища можна передбачити наростання в майбутньому обсягів фінансово-економічних втрат держави. У короткостроковій перспективі такий підхід дасть змогу зберегти шахтний фонд, однак фінансова підтримка всіх шахт відповідно до обсягів їхніх збитків може тільки на певний час забезпечити їх функціонування, але не збалансує діяльності на довгострокову перспективу. При цьому значна частина бюджетних коштів витратиться на часткове покриття виробничих витрат і не стимулюватиме розвитку вугледобувних підприємств. Сьогодні підтримка збиткових шахт фактично здійснюється за рахунок тих, що працюють відносно стабільно. Продовження такої практики призведе до того, що шахти, які раніше працювали ефективно, поступово будуть зменшувати обсяги видобутку вугілля і втрачати можливість функціонувати самостійно. Унаслідок цього підвищиться залежність вугледобувних підприємств від обсягів державної фінансової підтримки. Джерелом інвестиційних ресурсів також можуть бути власні кошти вугледобувних підприємств. Однак, за існуючої економічної ситуації і політики держави таке джерело просто відсутнє. Як зазначено вище, недостатність власних коштів вугільних підприємств зумовлюється неправильною ціновою політикою, зокрема заниженням ціни на готову вугільну продукцію порівняно із постійним зростанням її собівартості. Так, упродовж 2006–2010 років різниця між собівартістю та ціною готової вугільної продукції становила від 26 % до 38 % (див. рис. 3). Така ситуація унеможливує вкладення власних коштів підприємств у їхній розвиток.

Треба також зазначити, що сьогодні залишається значним рівень монополізації вугільної промисловості. У державній власності перебуває 123 шахти, що дає змогу встановлювати у ручному режимі ціни на вугільну продукцію. Це вигідно енергетичним компаніям, які практично вимивають кошти з вугільних підприємств, купуючи дешеве вугілля за ціною, нижчою за собівартість та отримують значні прибутки.

Щоб подолати кризові явища та покращити фінансово-економічний стан підприємств вугільної галузі України, фінансувати їхню діяльність необхідно диференційовано, залежно від рівня інноваційного потенціалу.

Умовні позначення:
 □ Вартість 1т. готової товарної продукції, грн ▣ Собівартість 1т, грн.

Рис. 3. Динаміка цін реалізації та собівартості вугілля в Україні за 2006–2010 роки [5]

У зв'язку з цим доцільно спочатку оцінити інноваційний потенціал вугледобувних підприємств, поділити за цим показником шахти на групи, а вже потім за результатами такого розподілу приймати рішення відповідно до стратегічних альтернатив розвитку шахт кожної групи. Інноваційний потенціал вугледобувних підприємств характеризується їх здатністю до техніко-технологічного оновлення у поєднанні із гірничо-геологічними умовами діяльності. До першої групи доцільно віднести шахти, які не тільки мають інноваційний потенціал, а й успішно його реалізують. Такі підприємства можуть фінансувати свої інвестиційні програми за рахунок власних коштів. Другу групу повинні скласти шахти, що мають інноваційний потенціал, але для його реалізації потрібна фінансова підтримка держави чи зацікавлених комерційних структур. До третьої групи треба включити шахти, які не мають інноваційного потенціалу і відсутні перспективи відновлення їх фінансово-економічної стабільності. Шахти, що належать до цієї групи, необхідно реструктуризувати [4].

Особливостями процесу реструктуризації підприємств вугільної галузі є недостатність обсягів фінансування процесів реструктуризації, відсутність комплексного підходу до вирішення низки економічних та соціальних проблем, пов'язаних із ліквідацією шахт. Сьогодні ліквідовано ряд шахт (особливо на початкових етапах реструктуризації), які мали достатній потенціал для відновлення стабільної роботи і значні запаси вугілля. Соціальною особливістю реструктуризації є те, що більшість шахт – це містоутворювальні підприємства, а сформовані населені пункти мають моногалузеву виробничу структуру. Сьогодні не розроблено комплексної науково-прогнозної оцінки можливих наслідків впливу суміжних галузей на діяльність вугільних підприємств.

Для вирішення проблем вугледобувної галузі ряд країн обирали метод її структурної перебудови з подальшою приватизацією. У вугільній промисловості України процес приватизації не набув належного розвитку, тому що інвестори віддавали перевагу вкладенню коштів у привабливіші галузі. Щоб забезпечити ефективність приватизації вугледобувних підприємств України, необхідно провести відповідну підготовку, зокрема здійснити їх інвентаризацію а також провести інвентаризацію резервних ділянок вугільних родовищ для будівництва нових шахт і підприємств виробничої інфраструктури; скласти відповідні реєстри і паспорти на кожен приватизаційний об'єкт, визначити його основні характеристики (виробничий стан, обсяг запасів вугілля, чисельність персоналу, виробничу та соціальну інфраструктуру, фінансовий стан, потребу в інвестиціях тощо); згрупувати інвестиційні об'єкти у приватизаційні лоти із забезпеченням їх

максимальної інвестиційної привабливості; розробити схеми фінансової санації підприємств з метою підвищення їх інвестиційної привабливості [6]. Альтернативою приватизації шахт може бути укладання контрактних угод на управління, оренду чи концесію, що має здійснюватися на конкурсних засадах за прозорими процедурами. Це сприятиме збільшенню видобування вугілля і збереженню робочих місць. Однак, практика концесії свідчить, що держава, як правило, і надалі продовжує надавати дотації вугледобувним підприємствам (що передбачено умовами державно-приватного партнерства), а відтак тягар на державний бюджет не зменшується.

Висновки і перспективи подальших досліджень. Отже, розвиток підприємств вугільної галузі є основою гарантування економічної безпеки України. Для виведення з кризи вугільних підприємств треба прийняти стратегічну концепцію розвитку національної вугільної галузі, яка дасть змогу інвесторам оцінити привабливість об'єктів та забезпечить подальший розвиток не тільки вугледобувних підприємств, але й галузей, що тісно пов'язані із діяльністю вугільних підприємств. Диференціація джерел інвестиційних ресурсів, залежно від інвестиційної привабливості вугільних підприємств, дасть можливість залучити додаткові кошти, ефективно їх використовувати та стабілізувати роботу шахт і отримувати бажані результати вуглевидобутку.

1. Гракова М.А. Механізм реалізації інвестиційного процесу у вугільній промисловості на засадах економічної безпеки. [Електронний ресурс]. Режим електронного доступу: <http://iep.donetsk.ua/news/contens/251111.PDF>. 2. Кабанов А.І. Узагальнення досвіду організації управління вітчизняною вугільною промисловістю // Уголь України. – 2009. – № 7. – С. 3–6. 3. Квятковська Л. А. Формування оцінки ефективності виробничого потенціалу промислового підприємства з використанням збалансованої системи показників [Електронний ресурс]. – Режим доступу :<http://economy.nauka.com.ua/index.php?operation=1&iid=238>. 4. Шевцов А.І., Земляний М.Г., Вербинський В.В. Вугільна галузь. Стратегія розвитку та шляхи перетворень. Аналітичні матеріали. Регіональний філіал Національного інституту стратегічних досліджень України у місті Дніпропетровську. – 2011. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.db.niss.gov.ua/docs/energy/147/index.htm>. 5. Офіційний сайт Міненерговугілля України (<http://mre.kmu.gov.ua>). 6. Концепція розвитку вугільної промисловості України (Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 7 липня 2005 р. N 236-р). [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/236-2005-p>.